

МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҮ

ISSN 2181-7138

№ 1-1 2020 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Аманжол АЯПОВ
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Байрамбай ӨТЕМУРАТОВ
Қадирбай БЕКТУРДИЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Айдын СУЛТАНОВА
Норбек ТАЙЛАКОВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Бекзод ХОДЖАЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкемлестиріушілер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириу
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрәпинен 2007-
жылы 5-мартта дизимге алынды
№ОА-044-санлы гууалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жууан қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған узиндилер «Мугаллим хәм узликсиз билимлендириу» журналынан алынды, деп көрсетиліуи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген маглыұматларға автор жууанкер.

MAZMUNY

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

Бурханов А.А. Лингвистические особенности русского просторечия	4
--	---

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Абдуллаев А.А. Халқ ўйинларидан фойдаланиш ўқувчиларни баркамол қилиб тарбиялаш йўллари	10
Вайсова Ё.М. Баркамол шахс тарбиясини ташкил этишда педагогик технологияларнинг ўрни	13
Ўтаев А.Й. Интеграцияли таълим имкониятлари	16
Ахмадалиев Б.С., Матмуродов А.К.Талабаларнинг технология фанларни ўқитилиши самарадорлигини ошириш йўллари	19
Абдурахманова Ж.Н. Инновацион тажриба майдони – “мактаб–лаборатория”нинг таълим тизимидаги ўрни	22
Қадинова Х.А. Бўлажак ўқитувчиларда халқ оғзаки ижоди асосида ўқувчиларни маънавий –ахлоқий тарбиялаш фаолияти ва касбий муҳим сифатлари	26
Абдиримова И.К. “Педагогик таълим инновацион кластери” - мақсадлар умумийлиги ва манфаатлар хусусийлиги ҳақида	31
Қошанова Н. М. Синф мураббийлари фаолияти самарадорлигини оширишда педагогик таълим кластерининг ўрни	35
Тилакова М.А., Эшманова Н.Н. Креативлик қобилиятини ривожлантириш механизмлари	42
Тоштемирова С.А. “Мактаб-лаборатория” инновацион тажриба-синов майдончаларида “иктидор” лойиҳасини шакллантириш механизмлари	46
Ходжамқулов У.Н. “Мактаб - лаборатория” инновацион тажриба майдончаси	53
Тоштемирова С.А. Таълим сифати самарадорлигини оширишда инновацион ғояларнинг аҳамияти	56
Умарова З.А. Педагогик жараёнда зиддиятларнинг олдини олиш ва ҳал қилиш имкониятлари	62
Мусурманов Р., Қодирова Х.А. Оилада фарзанд тарбияси муаммолари	66
Жуманова Ф.У. Ёшларда ватанпарварлик ҳисларини шакллантириш усуллари	68
Шернаев А.Ў. География дарсларида самарадорлигини оширишда хариталардан фойдаланишнинг аҳамияти	71
Эрназарова Г.О. Акмеологик ёндашув таълим жараёнини ривожлантириш сифатида	75
Яқубова М.Ю. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативлиқни такомиллаштириш	78
Утаев А.Й., Бурханов А.А. Функция учителя на уроках русского языка в узбекской школе ..	81
Абдулахатов А.Р., Худойберганов. Ж.С., Қурбонова М.Э. Образовательный кластер - как ресурс инновационного развития региона	84
Исламова М.Ш. Место психологических услуг в личном развитии	89
Абдужалилова Ш.А. Трансформация принципов семейного воспитания	91

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИК ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИҲ, ФИЛОСОФИЯ

Шарипов М.Л. Ёшлар маънавиятини юксалтиришда Хусайн Воиз Кошифий ахлоқ фалсафасининг аҳамияти	94
Abduxamidov S .M. SHarq xalqlari ma'naviy hayotining yuksalishida so'fiylik ta'limotining o'rni	98

ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНДА ЗИДДИЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА ҲАЛ ҚИЛИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

Умарова З.А.

Тошкент вилояти ЧДПИ, “Бошланғич таълим” кафедраси ўқитувчиси

Таянч сўзлар: низо, зиддиятли вазият, ўқитувчи, педагогик зиддият, ота-она, можаро, можаро ҳолати, конфликтологик парадигма, муаммо.

Ключевые слова: конфликт, конфликтные ситуации, преподаватель, педагогическая конфликтология, родители, конфликтный статус, конфликтная парадигма, проблема.

Key words: conflict, conflict situations, teacher, pedagogical conflictology, parents, conflict status, conflict paradigm, problem.

Бугунги кунда юртимизда амалга оширилаётган ёшларга оид давлат сиёсати эса қадимдан ота-боболаримиз томонларидан шаклланиб келган асл миллий ва диний қадриятларимизни бугунги кундаги аҳамияти нечоғлик муҳим эканлигини кўрсатиб бермоқда.

Юртбошимиз Шавкат Мирзиёев ёшлар тарбияси бутун миллат олдидаги улкан масъулиятли вазифа эканлигини таъкидлаб: “Агар фарзандимизга тўғри тарбия бермасак, ҳар куни, ҳар дақиқада унинг юриш-туриши, кайфиятидан оғох бўлиб турмасак, уларни илму хунарга ўргатмасак, муносиб иш топиб бермасак, бу омонатни бой бериб қўйишимиз ҳеч гап эмас”, дея таъкидлайдилар.

Шундай экан, сўнгги вақтларда замонавий жамиятлардаги инсонга бўлган турли илмий-техник, маънавий, иқтисодий таъсирларнинг хаддан зиёд ортиб бориши, замонавий жамиятларда яшаш тарзининг мураккаблик томон ортиб бораётганлиги одамлар тўқнаш келиши мумкин бўлган турли конфликтли вазиятларни ҳам оширмоқда.

Инсон ўз ҳаётида болалик давриданок бошқа инсонлар билан турли ижтимоий муносабатларга киришади. Инсон ҳаёти бошқалар билан бўладиган турли муносабатларнинг узлуксизлигидан иборат бўлган жараёндир. Ана шу муносабатлар эса ҳар доим ҳам бир текис, силлиқ ва тинч давом этавермайди. Ҳаётнинг бир текис давом этишини турли низо ва зиддиятлар бузиб туради. Биз уларни конфликтлар деб атаёмиз.

Конфликт ҳар бир инсон ҳаётига алоқадор бўлган ўзига хос жараён бўлиб, ҳеч бир инсон ўзини комил ишонч билан конфликтли вазиятлардан муҳофаза қилинганман деб айта олмайди. Конфликтлар инсон ҳаётининг ажралмас қисми ҳисобланади, чунки ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида конфликтлар билан тўқнаш келади. Конфликтлар табиий ҳодиса бўлиб, конфликт билан тўғри муносабат ўрнатиш инсон тарбияси, унинг шаклланишининг зарурий талабларидан биридир.

Ақлли одамлар икки мунозарачининг фикрига қўра, ақлли бўлган одамни айблашади. Бу можаролардан қочиш керак дегани эмас. Ўз вақтида ҳал этилмаган можаро, шунингдек ўз вақтида даволанмаган касаллик маълум вақтдан кейин жиддий асоратларни келтириб чиқариши мумкин, шунинг учун зиддиятларни ўз вақтида очиб, «касаллик» нинг тўғри ташхисини қўйиш ва «тузалиш» йўлларини топиш керак. Ўқитувчининг ўрни, айниқса, педагогик жараён давомида «ўқитувчи-ўқувчи-ота-оналар» қарама-қарши учбурчаги шаклланган ҳолларда жуда катта ҳисобланади. Бундай ҳолда, қуйидаги зиддиятли ҳолатлар пайдо бўлиши мумкин:

Ўқитувчи, ота-оналар билан биргаликда ўқувчига қарши ҳаракат қилади;

- ота-оналар ўқувчи ва ўқитувчи билан;
- ўқувчи билан ўқитувчи - ота-оналарга қарши;
- ҳамма нарса - барчага ва барчага ўзи қарши.
- Агар низо ўз вақтида ҳал этилмаса, унда янги иштирокчилар, масалан, низо ҳакамнинг ўрнини эгаллаши ёки томонлардан бирини қўллаб-қувватлаши мумкин бўлган таълим муассасаси маъмурияти жалб қилиниши мумкин, кейин можароларни ривожлантиришнинг мумкин бўлган ҳолатлари сони сезиларли даражада ошади.

Қарама-қаршилик ривожланишининг ҳар қандай вариантыда ўқитувчининг вазифаси - томонларнинг муҳолифатини ўзаро таъсирга, ҳалокатли тўқнашувни конструктивга айлантириш.

Бунинг учун бир қатор кетма-кет усулларни бажариш керак:

- тажовузга тажовуз билан жавоб бермаслик;
- Рақибни сўз ёки имо-ишора ёки кўриниш билан ҳақоратламанг ва камситманг;
- Рақибга гаплашиш, унинг даъволарини диққат билан тинглаш имкони-ятини бериш;
- рақиб дуч келган қийинчиликлар муносабати билан ўз тушунчангизни ва қийинлигингизни билдиришга ҳаракат қилинг;
- шошилич ҳулосалар қилманг, шошилич маслаҳат берманг - вазият ҳар доимгидай кўринишда бўлганидан кўра мураккаброк;
- рақибингизни тинч муҳитда дуч келган муаммоларни муҳокама қилишга таклиф қилинг. Агар вазиятлар имкон берса, унда олинган маълумот ҳақида яхшироқ ўйлаб кўриш учун вақт сўранг. Тўхтаб туриш ҳиссий стрессни енгиллаштиришга ҳам ёрдам беради.

Ўқитувчининг ўқувчилар билан мулоқотида нафақат нутқнинг мазмуни, балки юз ифодалари, оҳанг, нутқ интонациялари ҳам муҳимдир, агар мутахассисларнинг фикрига кўра катталар билан мулоқотда интонация 40% маълумотни ўз ичига олса, у ҳолда, бола билан алоқа қилганда, интонация таъсири кучаяди. Бола интонация орқали катталарнинг унга бўлган муносабатини хайратланарли даражада аниқ билади, у «ҳиссий эшитиш» га эга, нафақат айтилган сўзларнинг мазмунини, маъносини, балки унга катталарнинг муносабатини ҳам тушунади.

Агар юқоридаги ҳаракатлар натижасида сиз рақибингизни унга душман эмаслигингизга ва тенг ҳамкорликка тайёр эканлигингизга ишонтира олган бўлсангиз, унда низо ҳал қилишнинг кейинги босқичига ўтишингиз мумкин.

1. Мулоқот.

Буни ҳам мақсад, ҳам восита сифатида кўриб чиқиш мумкин.

Биринчи босқичда диалог - бу рақиблар ўртасида алоқани ўрнатиш усули. Иккинчи босқич - мунозарали масалаларни муҳокама қилиш ва низо ҳал қилишнинг ўзаро мақбул йўллари топиш воситаси.

Барчамиз монологларга, айниқса педагогик жараёнга ўрганиб қолганмиз. Уларнинг ҳар бири ўз фикрини билдиришга интилади, лекин айни пайтда, қоида тарикасида, бошқасини эшитмайди. Мулоқотда асосий нарса нафақат гапириш ва тинглаш, балки эшитишдир.

Ўқитувчи ва ўқувчининг мавқеини яқинлаштириш, ўзаро тушуниш баъзи ўқитувчилар томонидан фойдаланилмайдиган баъзи усулларга ёрдам беради, яъни агар сиз ундан ғазабланган бўлсангиз ҳам, ўқувчини исми билан аташга ҳаракат қилинг.

Мулоқот пайтида баъзи қоидаларга риоя қилиш муҳим:

- рақибга нисбатан хушмуомалалик, тўғри муносабат. Бу «тенгдошлар» билан суҳбат бўлиши керак;
- кераксиз равишда аралашманг, аввал содир бўлган воқеани билинг, кейин гапиринг;
- нуқтаи назарингизни бузманг, биргаликда ҳақиқатни изланг;
- ўз ҳолатингизни ҳимоя қилинг, тоифага кирманг, ўзингизга қандай муносабат билдиришини билинг;
- ўзингизнинг далилларингизда миш-мишлар ва бошқа одамларнинг фикрларига эмас, балки далилларга таянинг;
- саволларни тўғри беришга ҳаракат қилинг, улар ҳақиқатни излашнинг асосий калитидир;
- Муаммони ҳал қилиш учун тайёр «рецептлар» ни берманг, мантиқий мантиқни яратишга ҳаракат қилинг, шунда рақиб ўзи керакли счимларни топиши керак.

Мулоқот пайтида рақиблар бир-бирларининг муносабатлари, ҳолатлари, ниятлари, мақсадларини аниқлайдилар. Улар кўпроқ маълумотга эга бўладилар ва ҳозирги можароли вазиятни яхшироқ намоёиш этадилар. Агар низонинг аниқ манбалари ва сабабларини аниқлаш имкони бўлса, биз можароларни ҳал қилишнинг яқуний босқичига ўтамыз.

2. Ўзаро таъсир ўтказиш.

Аслида, бу босқич идрок қилишни ҳам, диалогни ҳам, қўшма алоқа фаолиятининг бошқа турларини ҳам ўз ичига олади. Аммо бу ерда ўзаро таъсирлашув барча рақибларнинг можарони ҳал қилишга қаратилган биргаликдаги фаолиятини англади.

Шундай қилиб, можарони идрок этишнинг старлилиги, муаммоларни ҳар томонлама муҳокама қилишга тайёрлик, ўзаро ишонч муҳитини яратиш ва мавжуд муаммоларни ҳал қилишда биргаликдаги саъй-ҳаракатлар бузгунчи можарони конструктивга, кечаги муҳолифларнинг ходимларга айланишига ёрдам беради. Бундан ташқари, муваффақиятли ҳал қилинган низо жамоадаги психологик иқлимни яхшилашга, ўзаро тушунишни ривожлантиришга ёрдам беради. Можароларни ҳал қилиш жараёнида тўпланган тажрибадан бошқа зиддиятли вазиятларда муваффақиятли фойдаланиш мумкин.

Педагогик зиддиятларнинг келиб чиқишини олдиндан сезиш можароли вазиятнинг салбий ривожланишининг олдини олишга ва уни ижобий ҳолатга айлантиришга имкон беради. Можароларни бошқариш ва низоларни ҳал этиш технологияларини яхши бошқариш ўқитувчиларга қарама-қарши низоларни яратишга имкон беради. Масалан, ўқитувчи ўқув гуруҳида академик кўрсаткичлар ёки интизом бўйича низо келтириб чиқариши мумкин бўлган вазиятда ўз билимларини можароли вазиятни ҳал қилишга жалб қилиб, уларнинг фаолиятини фаоллаштиради ва керакли натижаларга эришади.

3. Жазо. Низоларни ҳал қилишда ўқитувчилар жазони таъсир қилишнинг асосий воситаларидан бири деб билишади. Улар бу ҳаракатнинг такрорланишига, бу ўқувчини кўркитишига олиб келади деб ишонишади. Жазо алоҳида можарони ҳал

килиши ва йўқ килиши ва янги можароларни келтириб чиқармаслиги керак, чунки уларни ҳал қилиш анча кийин бўлади - натижада можаролар узоқ давом этади, кенгайиб боради.

Сўнги пайтларда тез-тез қўлланиладиган жазо усулларидан бири бу ота-оналарга эътироз билдириш ва ўқувчининг барча нотўғри ишлари учун ҳақорат қилишдир.

Педагогик можаро табиий ижтимоий ҳодиса бўлиб, у ўқитувчининг низоларни бошқариш бўйича тайёргарлиги суствлиги туфайли ўқув жараёнини ташкил этишга салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Биз можаролар юзага келганда ҳисобга олиниши керак бўлган объектив ва субъектив сабабларни кўриб чиқдик. Ўқувчилар ва ўқитувчилар ўртасидаги зиддиятларнинг сабабларини турлича аниқлаётгани аниқланди.

Кичик мактаб ўқувчиларининг ҳис-туйғулари жуда ёрқин, аммо шу билан бирга улар тезда ўчирилади, аммо ўқитувчининг салбий таъсири доимо психикага таъсир қилади ва уларнинг хотирасида қолади. Бундай ҳолатларнинг бир нечта турлари мавжуд: улар нафақат ўқув жараёни билан, балки ўқувчилар билан мулоқот жараёнида ўқитувчининг хулқ-атвори билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин.

Айрим вазиятларга боғлиқ ҳолда, зиддиятли вазиятни эҳтиёткорлик билан ярата олиш жуда муҳимдир. Можароларни ҳал қилиш жараёнида эргашиш, можаронинг бошқа томонини ҳурмат қилишни ўрганиш учун ижобий намуна бўлиши керак - охир оқибат, болалар онгсиз равишда катталар яъни ота-оналар ва ўқитувчилар хатти-ҳаракатларидан нусха олади. Ўқитувчи, шунингдек, можаронинг томонларини хафа қилмаслиги учун можарони қандай ҳал қилишни ўргатиши керак, бу вазиятда фақат чинакам билимли ўқитувчи инсоний кадриятларни билладиган ва ҳақиқатан ҳам у учун кадрли бўлган ҳақиқий инсонни тарбиялай олади.

Адабиётлар:

1. Ш.М. Мирзиёев. Ватанимиз тақдири ва келажаги йўлида янада ҳамжихат бўлиб, қатъият билан ҳаракат қилайлик. – Т.: Ўзбекистон, 2017- Б 21
2. М.Аҳмедова Педагогик конфликтология, Т.2014 йил.
3. Андреева Г.М. Ижтимоий психология. Олий таълим учун дарслик. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 364-бет, 376-бет.
4. Андреева Г.М. Ижтимоий психология. Олий таълим учун дарслик. – М.: Аспект Пресс, 2003. –376-бет.

РЕЗЮМЕ

Мақолада мактабда ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида вужудга келадиган педагогик зиддиятли вазиятлар ва можароларнинг келиб чиқиш сабаблари келтирилган. Зиддиятли вазиятларга педагогик ёндошган ҳолда бартараф этиш йўллари қиёсий таҳлил қилиниб, илмий асослаб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье изложены педагогические конфликты и конфликты, возникающие между учителями и учениками в школах. Педагогический подход к конфликтным ситуациям проанализирован и научно обоснован в сравнительном анализе.

SUMMARY

The article outlines pedagogical conflicts and conflicts that arise between teachers and students in schools. The pedagogical approach to conflict situations is analyzed and scientifically substantiated in a comparative analysis.